

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De man van 1848 - Dirk Donker Curtius

Waardt, M.J. van de

Citation

Waardt, M. J. van de. (2019, April 3). *De man van 1848 - Dirk Donker Curtius*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/70880>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/70880>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/70880> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Waardt, M.J. van de

Title: De man van 1848 - Dirk Donker Curtius

Issue Date: 2019-04-03

TUSSEN BOVEN- EN ONDERWERELD

De maatschappij was in de eerste helft van de negentiende eeuw buitengewoon standsbewust. In grote lijnen bestonden er twee standen, een brede onderlaag en een kleine bovenlaag. Een afgebakende middengroep was er niet. Een soort middenklasse was wel aanwezig, maar dan alleen in economisch opzicht. Waar klassenverschil voortkwam uit een grote afwijking in vermogen en bezit, was een verschil in stand gestoeld op een ongelijkheid in sociale status. Dit laatste onderscheid was in de regel in het maatschappelijk verkeer dominanter dan financieel-economische verschillen. Predikanten hadden bijvoorbeeld over het algemeen weinig inkomen, maar stonden wel in aanzien. Binnen de beide standen waren gradaties. Een advocaat behoorde sociaal gezien tot een andere orde dan een adellijke landeigenaar. Dat nam niet weg dat er een strikte scheiding bestond. Beide standen gingen amper met elkaar om, binnen de standen werden veel intensievere contacten onderhouden.¹

Hoewel de familie Donker Curtius oorspronkelijk uit de Brabantse middenklasse voortkwam, behoorde zij door de snelle carrière van vader Boudewijn vanaf de Bataafs-Franse tijd tot de aanzienlijke Haagse stand. Van de echte regentenklasse, die kon bogen op meerdere generaties deelname aan het bestuur, maakte de familie geen deel uit, maar als nieuwe notabelen was haar er veel aan gelegen om de net verworven sociale positie te behouden. Opmerkelijk genoeg ging Donker niet alleen maar om met standsgenoten, maar ook met personen van wie dat niet verwacht werd, zoals de in de vorige hoofdstukken besproken oppositionele Belgische liberalen en de in weinig aanzien staande dagbladpers. Dit weerhield hem er niet van om in goede verstandhouding om te gaan met personen die hoger in aanzien stonden. Daarnaast was hij tegelijkertijd in zijn pleitredes en publicaties kritisch op de staatsinrichting in het koninkrijk, maar nam hij wel actief deel aan het maatschappelijk leven en werkte hij aan zijn carrière. Donkers activiteiten op het snijvlak van boven- en onderwereld waren uitzonderlijk, maar bleken essentieel voor zijn rol in 1848 en verdienen daarom bijzondere aandacht.

Familie

De twee huwelijken van Donker reflecteerden zijn maatschappelijke stand. Op 13 september 1816 trouwde hij in Amsterdam voor de eerste maal met Ida Susanna Wilhelmina Walraven. Net als hij was zij afkomstig uit de stand die in de Bataafs-Franse tijd aanzien had verworven. Haar vader Jacob Walraven was een geleerd man, die maar liefst driemaal promoveerde. Hij vestigde zich in Amsterdam als advocaat. Daarnaast bereidde hij samen met elf andere juristen de nieuwe Bataafse wetboeken voor. Specifiek richtte hij zich op het codificeren van het handelsrecht.² Na de Franse tijd vroeg de koning hem om het Wetboek van Koophandel op te stellen, waarbij hij zich toespitste op het actualiseren van het verzekerings- en zeerecht. Zijn dochter Ida werd op 13 juli 1791 in Amsterdam geboren. Het is zeer aannemelijk dat Donker haar heeft ontmoet via het Amsterdamse juristennetwerk van zijn vader, waar Jacob Walraven deel van uitmaakte.³ Beide echtelieden hadden niet alleen dezelfde sociaaleconomische achtergrond, maar kwamen beiden daarnaast uit een milieu dat actief nadacht over staatkunde, hervormingsgezind was ingesteld en interesse in wetenschap en vooruitgang had. Als gevolg hiervan begonnen Donkers familierelaties steeds meer op een juristennetwerk te lijken: zijn schoonfamilie bestond grotendeels uit juristen, broer Willem was advocaat in Dordrecht geworden en vader Boudewijn was de facto president van het Hoog Gerechtshof.⁴

Het huwelijk duurde niet lang. Eind jaren twintig, toen het hem maatschappelijk gezien voor de wind ging, kreeg Donker een grote tegenslag te verwerken. Na een huwelijk van elfenhalf jaar overleed Ida op 3 mei 1828, 36 jaar oud, ‘na eene langdurige ongesteldheid’.⁵ Daags na haar dood verwoordde Donker deze gebeurtenis als volgt: ‘Ongeveer twaalf jaren was ik met haar in den gelukkigsten echt vereenigd, en mogt ik haar als een voorbeeld van liefde, zachtzinnigheid en stille deugd bewonderen. Hare familie heeft zij uitdrukkelijk verzocht geen’ uiterlijken rouw te dragen; zij wist dat dezelve, en ik vooral, haar innig zouden betreuren. Hare nagedachtenis blijft mij heilig, haar verlies eene onheelbare wond’.⁶ Het huwelijk bleef kinderloos.

Drie jaar na de dood van Ida trouwde Donker op 23 maart 1831 voor de tweede maal. Bruid was ditmaal jonkvrouw Sophia Antoinetta de Salis.⁷ Zij was 26 juni 1807 geboren als dochter van Rudolph Antony baron de Salis en Sophia Cornelia Adrienne baronesse van Reede van Oudtshoorn. Vader De Salis kwam na een carrière in Kaap de Goede Hoop in 1806 naar Nederland waar hij beheerder van de Koninklijke domeinen werd, eerst in Brabant en later in Zuid-Holland. Donker kende hem in ieder geval al vanaf 1823, toen De Salis hem ondersteunde in zijn verzoek aan de koning om voor Sociëteit De Witte een houten tent in het Haagse Bos te plaatsen.⁸ Dat Donker met een dame van adellijke komaf trouwde, was gezien zijn maatschappelijke

positie niet vreemd. Als succesvol en bemiddeld advocaat kwam dit huwelijk overeen met zijn statuut. Ook deze verbintenis duurde niet heel lang, bleef kinderloos en eindigde niet gelukkig. Op 28 april 1846 scheidden beide echtelieden.⁹ De Leidse hoogleraar Van Assen leek meer te weten over de achtergronden en schreef in januari 1845 aan Groen van Prinsterer: ‘Mevrouw Donker die liberaal is tot op haar *ingewanden* zou een zoo heerlijk onderwerp wezen voor wespensteken. Men zegt dat zij *bevrucht* is door de *vrucht*. Er was wat moois van te maken. Zeg het niet voort.’¹⁰ Met de ‘wespensteken’ doelde Van Assen op het blad *Wespen* van het liberale Tweede Kamerlid Van Dam van Isselt. Waarschijnlijk hintte hij op overspel – destijds een van de weinige gronden voor een echtscheiding. Zou hij met de ‘*vrucht*’ op een van de jonge juristen hebben gedoeld die zich rond Donker hadden verzameld?¹¹ Over Sophia is verder weinig meer bekend en ze zou uiteindelijk op 19 augustus 1874 alleen overlijden in het Duitse Boppard aan de Rijn.¹²

Dirks ouders bereikten een hoge leeftijd. Binnen een tijdsbestek van ongeveer een jaar, in 1831 en 1832, overleed zowel zijn vader als zijn moeder. Zijn moeder werd vijfenzeventig, zijn vader zelfs vijfentachtig jaar oud. Twee van Dirks drie broers waren deze leeftijd niet gegeven. Hein overleed in 1839 en Benjamin, directeur van de posterijen in Amsterdam, in 1845. Dirk had een goede band met zijn neef Cornelis Hendrik Boudewijn Boot. Boots moeder, Dirks zus Boudewina, overleed al voor zijn eerste verjaardag. Hierop nam Dirks andere zus, Sara Seraphina, getrouwd met Hendrik Gerard van Kessel, directeur van het postkantoor in Den Haag, en zelf kinderloos, zijn opvoeding over. Via de familie Donker kwam Cornelis in contact met zijn ooms Willem en Dirk. Zij waren voor zijn intellectuele ontwikkeling erg belangrijk. Het was geen wonder dat hij net als zijn twee ooms en grootvader in Leiden rechten ging studeren. Na deze studie in 1835 *summa cum laude* afgerond te hebben en voor zijn benoeming in 1838 als substituit-officier van justitie bij de rechtbank in Amsterdam was hij advocaat in Den Haag. In deze periode werkte hij nauw samen met zijn oom Dirk, die hem niet alleen een vaste klantenkring bezorgde, maar ook belangrijke zaken toevertrouwde.¹³ Ook zijn neef Cornelis Adriaan Hendrik, zoon van Dirks broer Willem, stond hij met raad en daad terzijde.¹⁴

Aanzien als advocaat

Een bijzonder soort zaken die Donkers maatschappelijk vooraanstaande positie bevestigden, betrof erfrechtkwesies bij nalatenschappen van adellijke families.¹⁵ Zo reisde Donker in 1829 voor een proces naar Zwolle. De broers Ernst Hendrik en Willem van Ittersum, baronnen afkomstig uit de Overijsselse adel, hadden onenigheid over de erfenis van hun moeder. Via een familielid van de Van Ittersums uit Den Haag was Donker gevraagd

Donkers uitzicht op het Lange Voorhout. Foto Alexandrine Tinne, 1860-1861

om als raadsman op te treden. De zaak draaide om de boedel van het landgoed De Oosterhof in Rijssen. Het was niet duidelijk welke meubels precies aan haar toebehoord hadden, waarop de ruzie hoog oplaaide en Willem zijn broer Ernst Hendrik van meened beschuldigde. Donker verdedigde de laatste en deelde een sneer uit naar Willem van Ittersum, die in zijn ogen verantwoordelijk was voor de broedertwist: ‘De Hemel vergeve dit gruwelstuk, maar dit moet ik getuigen, dat ik liever dáár zat aangeklaagd en zelfs schuldig, dan dat ik ginds had gezeten als beschuldiger van mijnen broeder.’ Dat een schijnbaar kleine zaak binnen een aanzienlijke adellijke familie dergelijke proporties aangenomen had, was volgens Donker een schande: ‘Ik wil wel bidden en hopen, dat dit geding aan allen die tot het geslacht van den aangeklaagden behooren, de oogen mag openen om hen te overtuigen, dat oude adeldom alléén dan waarde heeft, wanneer men die door deugden verdient en die ten voorbeeld van het volk kan vertoonen.’¹⁶ Dat Donker de familie Van Ittersum zo vermaande mag toch wel opmerkelijk genoemd worden. Het geeft in ieder geval aan dat hij meende zich dergelijke uitspraken te kunnen permitteren en zich zeker niet ondergeschikt opstelde.

Ruim tien jaar later werd Donker gevraagd de belangen van de adellijke familie Van Reede te behartigen. Mogelijk kwam de familie met Donker in contact via Willem Frederik van Reede, die op het Lange Voorhout in Den Haag Donkers buurman was. De Van Reedes voerden de Ierse titel ‘graaf van Athlone’ en hadden bezittingen in zowel Groot-Brittannië als Nederland. Begin jaren veertig van de negentiende eeuw stierf de graventitel uit en daarmee kwam de vererving van de familiebezittingen evenzeer in het geding, met name de huizen Amerongen en Middachten. Hendrik Jan Willem Bentinck, een neef van de laatste graaf, was benoemd tot executeur-testamentair. Hij machtigde Donker om hem in Nederland te vertegenwoordigen. Donker had de moeilijke taak alle bezittingen en erfenamen te inventariseren en vervolgens de boedel te verdelen. Aan de ene kant deelde de familie Bentinck in de erfenis en aan de andere kant waren enkele zussen van overleden graven van Athlone erfenamen. Zo werd het huis Middachten verdeeld tussen de Van Reedes en de Bentincks en kwam het huis Amerongen toe aan twee van de zussen Van Reede. Zelfs na de verdeling van de erfenis bleef Donker tot 1860 verbonden als beheerder van de nalatenschap van de Van Reedes en de Bentincks, nog tijdens zijn minister-schappen.¹⁷

Donker bewoog zich daarnaast in ander aanzienlijk gezelschap. In 1836 benaderde de Amerikaanse zaakgelastigde in Den Haag Auguste Davezac ‘my friend and neighbor’ Donker over een eigendoms kwestie van een Amerikaans schip dat in de Bataafs-Franse tijd gekaapt was.¹⁸ Donker kon uiteindelijk niets betekenen in de zaak, omdat geen Nederlandse rechter zich bevoegd achtte om een oordeel te vellen. Hij toonde zich verontwaardigd.¹⁹

Opmerkelijk is dat Donker op goede voet stond met de gezant – hij begaf zich als advocaat niet in de diplomatieke wereld – en zich openhartig uitsprak over de incompetentie van de Nederlandse regering.

Donker was graag gezien in de hogere kringen, maar behandelde tevens veel zaken voor cliënten van een lagere maatschappelijke statuus. Anders dan met de baronnen, graven en diplomaten vond hij de omgang met hen ongemakkelijk. De jonge Haagse arts Johan Evers, die in maart 1848 getuige zou zijn van Donkers pogingen om demonstraties te organiseren, herinnerde hoe deze met zijn vader omging:

‘De vader van Evers was een zeer gefortuneerd koekebakker. Hij was in vele zaken betrokken en moest dikwijls Dirk Donker als advocaat raadplegen. Donker Curtius achtte dien Heer Evers echter te min om hem Mijnheer te noemen. Nooit deed hij dit tegenover hem en als hij hem aansprak of groette brabbelde hij zoowat omdat hij er toch niet voor uit durfde komen dat hij te trotsch was om geen Mijnheer te zeggen.’²⁰

Donkers advocatenpraktijk liep begin jaren veertig zo goed dat hij alle zaken niet alleen afkon. Hij vond in Piet Blussé een compagnon. De 50-jarige advocaat en de jonge jurist gingen op 1 december 1843 een maatschap aan, nadat deze laatste op 29 april 1842 in Leiden in de beide rechten was gepromoveerd en op 24 november van dat jaar was beëdigd als advocaat bij de Hoge Raad.²¹ De akte die hun maatschap bekrachtigde, was duidelijk over hoe de samenwerking vorm kreeg: ‘Hunne vereeniging in de practijk zal van stonden aan intiem zijn. Zoodra Mr. Blussé eenige bekendheid heeft verkregen zullen zooveel mogelijk de twee namen bijeen worden gevoegd. Geen van beide zullen eenige afzonderlijke zaken doen, blijvende echter de familiezaken der Athlone’s en Bentincks uitgesloten, als waar in Mr. D. Donker Curtius geen vreemden kan brengen.’ Blussé ontving het eerste jaar een salaris van 600 gulden, dat in het derde jaar opliep tot 1200 gulden. Vanaf het vierde jaar deelde hij mee in de winst, eerst bescheiden, maar vanaf het achtste jaar verdeelden beide compagnons de winst gelijk. Donkers intentie was ‘om binnen eenige jaren, het kantoor ten huize van Mr. Blussé over te brengen’. Hij zag het aangaan van de maatschap als pensioenvoorziening. Tot tien jaar na het verlaten van de praktijk zou Blussé Donker een vast bedrag en een aflopend deel van de winst uitkeren.²²

Donker en Blussé stonden samen cliënten bij, onder andere in een aantal zaken met betrekking tot grondonteigening ten behoeve van de aanleg van de spoorlijn van Den Haag naar Rotterdam.²³ Het was een onderwerp dat hem na aan het hart ging. Niet alleen keek hij vanuit zijn zomerverblijf Oud-Clingendael zelf uit op de in 1843 aangelegde spoorlijn van Leiden naar Den Haag, ook had hij enkele jaren daarvoor gesteld dat particuliere

belangen uiteindelijk moeten wijken voor het algemeen belang, maar dat daar wel een voldoende compensatie tegenover moest staan.²⁴ Het zal hem dan ook niet te doen zijn geweest om de aanleg van de spoorweg tegen te houden, maar vooral om een behoorlijke schadeloosstelling voor zijn cliënten te verkrijgen. Uiteindelijk werd op 3 januari 1859 – tien jaar nadat Donker minister was geworden en de maatschap had verlaten – de samenwerking ontbonden.²⁵ Hierna bleef Blussé tot 1876 advocaat in Den Haag. Daarnaast was hij 36 jaar lang lid van de Provinciale Staten van Zuid-Holland (waarvan 25 jaar als lid van Gedeputeerde Staten). In 1888 zat hij kort in de Tweede Kamer. De laatste jaren van zijn leven was hij staatsraad in buitengewone dienst, totdat hij in 1908 op 90-jarige leeftijd overleed. Bij het overlijden van Donker in 1864 schreef Blussé een necrologie van zijn oude compagnon in de *Nederlandsche Spectator*.²⁶

Onder medeadvocaten toonde Donker zich niet alleen een resoluut en uitgesproken liberaal, maar eveneens een bon vivant. In januari 1842 kwam de orde van Haagse advocaten bij elkaar voor een diner. De dis was copieus, de wijnen vloeiden rijkelijk en een afdeling grenadiers speelde ‘uitmuntende muziek’. De avond was al even aan de gang, en verschillende toasts waren voorbijgekomen, toen een van de aanwezigen optekende:

‘Wij hoorden Dirk Donker Curtius, op de hem eigene indrukmakende wijze, een’ toon aanslaan, die aan dezen maaltijd hoogst gepast moest geacht worden. Hij wilde niet van zich zelven spreken, noch van de gevoelens, die hem, van zijne jeugd af, bezielde voor den stand van advocaat, welken hij nu reeds meer dan 30 jaren had bekleed: – hij wenschte een’ toast te wijden aan de bevordering van alle milde instellingen en wetten. – De invloed daarvan op het welzijn van de geheele maatschappij; de dure verplichting, op de advocaten berustende, om die milde instellingen en wetten zoo veel mogelijk te bevorderen; de verheven werkring van den advocaat onder een’ echten constitutionelen regeringsvorm, en daarentegen deszelfs ellendig beperkte werkring, wanneer hij, onder een despoot, de uiting zijner gevoelens alleen mag bepalen tot datgene wat de private burgers onderling betreft, en waarmede het bestuur niet in het minste is gemoeid; – ziet daar, de onderwerpen die wij allen met innig genoegen door onzen confrère hoorden voordragen. Wij dronken dezen toast met geestdrift.’²⁷

Donkers advocatenpraktijk maakte hem vermogend. In de eerste periode waarin hij advocaat was, woonde hij bij zijn ouders aan de Assendelftstraat in Den Haag, maar al snel betrok hij een huis op de Raamstraat.²⁸ Begin jaren twintig verhuisde hij naar een pand op de Korte Beestenmarkt.²⁹ Daar woonde hij tot 1825. In die periode liepen zijn zaken dusdanig goed dat hij

Piet Blussé, vanaf 1843 Donkers compagnon. Door Louis Eugene Coedès, 1842

Lange Voorhout 42, Donkers woonhuis vanaf 1825. Tegenwoordig is de Zwitserse ambassade hier gevestigd

Landgoed Oud-Clingendael, Donkers zomerverblijf dat hij in 1835 aankocht. Ansichtkaart uit ca. 1915

een statig pand aan het Lange Voorhout 42 kon kopen. Dat was een kostbare investering, getuige het feit dat zijn buurman voor zijn huis zo'n tien jaar later 40.000 gulden moest betalen.³⁰ Het zou de plek worden waar de grondwetscommissie van 1848 vaak bijeenkwam.³¹ Het Lange Voorhout was – en is – een van de meest aanzienlijke lanen van Den Haag, waar veel notabelen woonden. Zo was Willem Frederik graaf van Reede, korte tijd minister van Buitenlandse Zaken, Donkers buurman. Minister Van Maanen, die Donker zo kritisch volgde vanwege zijn persactiviteiten, en minister van Koloniën Jean Chrétien Baud woonden respectievelijk twee en drie huizen bij hem vandaan. Donker onderhield een huishouden met drie dienstbodes.³²

Het ging hem steeds meer voor de wind. Zodanig zelfs, dat hij naast zijn huis in het centrum van Den Haag in 1835 een buitenverblijf kon aanschaffen. In dat jaar kocht hij het landgoed Oud-Clingendael, gelegen tussen Den Haag en Wassenaar. Hij gebruikte het vooral als verblijf voor de zomerperiode. Niet lang nadat Donker zijn landgoed had gekocht, ontstond er in december 1835 brand in het vrijstaande landhuis, veroorzaakt door een verkeerde verbouwing van een schoorsteen. Twee kamers op de bovenste verdieping, de zolder en enkele houten balken verbrandden. Toegesnelde burens, die hielpen met blussen, voorkwamen verdere schade. Donker was gelukkig verzekerd.³³

Bij de aanvang van zijn tweede ministerschap in 1853 beschreef een journalist hem: 'eerst eenvoudig advocaat [...] bezat [hij] eene uitgebreide praktijk die hem ontzettend veel opbragt en hem rijk maakte'.³⁴ Volgens de opgave van de rijksbelastingen in 1848 betaalde Donker 820,36 gulden aan directe belastingen, genoeg om bij de 186 hoogst aangeslagenen in Zuid-Holland te horen. Daarmee was hij in potentie verkiesbaar voor de Eerste Kamer. Ter vergelijking, Thorbecke behoorde niet tot deze groep en zijn latere collega-ministers Lightenvelt (965,30 gulden), Luzac (1013,18 gulden) en Van Hall (1253,82 gulden) betaalden slechts iets meer dan Donker.³⁵

Aan zijn stand was Donker verplicht maatschappelijke initiatieven te ontplooien. Toen tussen 3 en 5 februari 1825 zich een van de grootste natuurrampen van de negentiende eeuw voltrok, liet hij zich niet onbetuigd. 379 mensen vonden de dood door dijkdoorbraken als gevolg van een stormvloed die langs de Noordzeekusten raasde. Donker en Willem Scheurleer, een lokale bankier, kondigden direct aan geld in te zamelen voor de noodlijdenden in het noordelijk deel van Holland. Al twee dagen later berichtten ze dat er ruim 3360 gulden opgehaald was. Op dat moment was in het westen nog niet doorgedrongen dat de situatie in Overijssel nog veel erger was. Anderen begonnen voor deze slachtoffers fondsen te werven. Aan het eind van de maand lieten Donker en Scheurleer weten hun inzameling te staken, zodat donateurs aan hen konden geven.³⁶ Het was overigens niet de laatste keer dat Donker zich zou inzetten voor slachtoffers van watersnood. In februari 1850, tussen zijn beide ministerschappen, kampten delen van Noord-

Brabant met grote hoeveelheden water. In Den Bosch stond de stad vanaf het begin van die maand blank. Binnen enkele dagen was de toestand voor de inwoners nijpend. Donker organiseerde als geboren Bosschenaar in Den Haag een commissie om giften te verzamelen.³⁷ Op andere terreinen toonde hij zich eveneens maatschappelijk actief. Zo participeerde hij vanaf januari 1826 in de brandwaarborgmaatschappij 'Land is zekere bezitting'.³⁸

Donker was een spraakmakend advocaat en journalist, maar had ook heimelijke kanten, die zo nu en dan opdoken. De drukpers – die Donker zelf vaak gebruikte om misstanden aan de kaak te stellen – compromitteerde hem in 1830, toen deze zijn prostitutiebezoek onthulde. Vanaf 1828 werden in Den Haag wekelijks zogenaamde *Blauwboekjes* uitgegeven, genoemd naar de kleur van de kaft. Deze boekjes waren schandaalblaadjes, waarin met naam en toenaam personen en hun onzedelijke gedragingen aan een groot publiek – de oplage bedroeg zo'n 900, de lezersschare was vele malen groter – uit de doeken werden gedaan. Een zekere Apeker publiceerte de *Blauwboekjes* onder de schuilnaam J. van der Ven, de achternaam van zijn vrouw. De autoriteiten gingen dubbel om met de uitgever: aan de ene kant sprak de Haagse politiedirecteur Ampt schande van de scabreuze schotschriften en vervolgde hij Apeker, aan de andere kant gebruikte hij hem om inlichtingen te krijgen en speelde Apeker de politie zelfs informatie over zijn chantagepraktijken door! Hij stond in contact met de koning, die hem, met Van Andringa de Kempenaar als liaison, als 'vertrouwensman' gebruikte. Toen Apeker een blad tegen dat van Meeter uitgaf, ontving hij hiervoor van Willem II zelfs een financiële bijdrage.³⁹ Niet zozeer sensatiezucht dreef de publicaties in de *Blauwboekjes*, maar de wens om door chantage de aangeklaagden geld afhandig te maken. Een typische werkwijze was het uiten van een anonieme beschuldiging om daarna de beschuldigde de keus te laten om zijn naam in een volgend nummer te publiceren of de publicatie af te kopen.⁴⁰ Een goed voorbeeld van dit laatste was:

'Op vrijdag den 28ste Mei j.l., 's avonds ongeveer ten elf ure, is door twee, zoo wel zedelijk als in regten geloofwaardige personen, alhier in het 's Gravenhaagsche Bosch, kort in de nabijheid van het Boorhuis, een, ter dezer stede goed bekende en ook practiserende Advocaat, op het vuile, onnatuurlijke wanbedrijf van Sodomie betrapt.'

De schrijver dreigde de naam van de betreffende advocaat – een collega dus van Donker – aan de president van de rechtbank, de deken van de orde van advocaten en daarnaast aan elke andere advocaat in Den Haag bekend te maken als hij niet binnen twee dagen 50 gulden betaalde.⁴¹ Blijkbaar heeft de betreffende advocaat dit snel gedaan, want de volgende *Blauwboekjes* refereerden niet meer aan het voorval. Donker ontkwam niet aan

de pen van Apeker. In het voorjaar van 1830 verscheen onderstaande passage in een van de blauwboekjes:

‘Dit goede kind (alias KATO) [...] snapt hier menig goud tientje. [...] Bij voorbeeld een man die zeer DONKER en CURJEUS IS, lust haar gaarne en heeft haar onlangs nog pas een hoed gekocht, om dat het wat raar stond, dat een PAIR met een klappermans dochter in aanraking kwam...’⁴²

De burgerlijke moraal keurde prostitutie af, maar hogere standen hanteerden een dubbele norm. De vrouwen die zich hiermee bezighielden stonden op de laagste maatschappelijke trede, terwijl prostitutiebezoek door mannen oogluikend werd toegestaan.⁴³ Net als in andere steden waren deze praktijken in Den Haag wijdverbreid.⁴⁴ De gegoede standen spraken besmuikt over het onderwerp – als ze er al over spraken. Een reputatie als hoerenloper was fataal. Donker zal daarom niet blij geweest zijn met Apekers onthulling. De publicatie lijkt desalniettemin geen consequenties voor hem gehad te hebben.

Pogingen om verkozen te worden

Binnen de maatschappelijke stand waartoe Donker behoorde, was het gebruikelijk een publieke functie uit te oefenen. Veel van zijn collega-advocaten hadden zitting in stedelijke raden, de Provinciale Staten of de Tweede Kamer. Ook Donker probeerde diverse keren verkozen te worden. Het was hem hierbij niet te doen om een erebaantje te bemachtigen, maar om zijn ideeën in de praktijk te kunnen brengen. Ondanks zijn aanhoudende kritiek op de getrapte verkiezingen van alle vertegenwoordigende organen, nam hij in 1827 zitting in het stedelijk kiescollege van Den Haag. Dit college, dat werd gekozen door burgers die een bepaalde census aan belasting betaalden, koos de leden van de stedelijke raad. Dit geschiedde niet op een vast moment; aangezien raadsleden voor het leven waren benoemd, gebeurde dit alleen bij overlijden of vrijwillig terugtreden.⁴⁵ Het bleef tot 1848 zijn enige – minimale – publieke wapenfeit.

Donkers eerste poging om in de Tweede Kamer te komen dateert van 1840. In dat jaar kozen de Provinciale Staten de leden van de Dubbele Kamer, die zich vervolgens in de tweede lezing moest uitspreken over het voorstel tot grondwetsherziening. Voor wat betreft de gewone leden, verwachtte de *Arnhemsche Courant* dat veel van de aftredende conservatieve parlementariërs wel weer herkozen zouden worden. De verkiezing van de dubbele leden bood daarentegen een kans. Hoewel de krant meende dat ‘de voorgestelde wijzigingen zeer weinig beduiden’, vormde de Kamer wel een podium

voor publieke discussie. Elke provincie moest publicisten afvaardigen die zich eerder over de grondwet hadden uitgelaten. Criterium moest hierin niet zijn of zij de steun van Provinciale Staten hadden, maar of zij in het publieke debat bijval hadden gekregen van de natie. Dat Thorbecke gekozen zou worden was volgens de krant weinig twijfelachtig, maar ook Groen van Prinsterer moest ‘als de tolk der theocratie’ in de Kamer zitting nemen. ‘Den heer Donker Curtius behoort er zijn deel van grond en zon te worden gegeven, ter verdediging zijner *Proeve van nieuwe grondwet*.’⁴⁶ Het *Algemeen Handelsblad* noemde de naam van Donker niet als kandidaat voor de Dubbele Kamer, maar de *Vlissingsche Courant* ondersteunde van harte zijn kandidatuur.⁴⁷ Philip von Roesgen von Floss vond het weinig verbazend dat de *Arnhemsche Courant* onomwonden voor Donker pleitte en dat het *Algemeen Handelsblad* Thorbecke steunde. De kranten vormden de spreekbuizen van beide heren en hadden alle belang bij hun verkiezing om de regering ‘allerlei gunsten af te dwingen en mogelijk nog wel de eene of andere ministeriële portefeuille te bemagtigen’.⁴⁸

In weerwil van de aanbevelingen van de kranten uit Arnhem en Vlissingen werd Donker niet gekozen. Hij had in de geheime stemming in de Provinciale Staten van Holland slechts twee stemmen gekregen, Thorbecke zestig. Henri Box was ‘regt blijde’ dat Donker geen zitting nam.⁴⁹ De Pruisische gezant Lottum vond het tekenend dat Donker zo weinig stemmen kreeg. Hij zag hierin een bevestiging dat de radicale oprispingen in diverse kranten ten spijt, de algemene mening toch conservatief was.⁵⁰ De *Arnhemsche Courant* hekelde hierop het gebrek aan legitimiteit van de Dubbele Kamer. Deze was niet in overeenstemming met de grondwet gekozen. Bovenal verbaasde de krant zich over de statuur van de gekozen leden. Weliswaar waren Thorbecke en Groen van Prinsterer afgevaardigd, het gros van de leden betrof mannen van beperkte betekenis, zonder veel kennis van staatkunde. Mikpunt van de ironie was dorpsburgemeester Sebastiaan Hendrik Anemaet, ‘den Lycurgus van Sommelsdijk, die politieke bakermat der 1600 zielen’. Enigszins verbitterd merkte de krant op: ‘zeker, bij zulken rijkdom van politisch talent, moet eer een kameel door de Sommeldijksche straten komen dan de heer Donker Curtius in de kamer’.⁵¹ Overigens zou de kritiek van de *Arnhemsche Courant* onterecht blijven: Anemaet was in 1844 één van de Negenmannen.

Ook na de mislukte verkiezing voor de Dubbele Kamer in 1840 probeerde Donker diverse keren in de Kamer te komen. De als behoudend bekendstaande Leidse hoogleraar Van Assen noemde in juli 1841 Donker als kandidaat.⁵² Groen van Prinsterer achtte het waarschijnlijk dat hij werd afgevaardigd.⁵³ De *Vlissingsche Courant* maakte zich zorgen dat de gouverneurs van de provincies hun invloed zouden aanwenden om te voorkomen dat hervormingsgezinde mannen als Donker de meeste stemmen kregen.⁵⁴ De verkiezingen bleken een deceptie. De *Arnhemsche Courant* keek verbitterd

terug. Donker had gekozen moeten worden vanwege zijn ‘politische studie’ en omdat zijn ‘politische gevoelens bijval hebben gevonden onder de natie’. Hij zou in een Kamer veel meer indruk maken dan alle regeringsgetrouwen die keer op keer werden herbenoemd.⁵⁵ De verkiezingen in 1842 lieten hetzelfde beeld zien. Hervormingsgezinde mannen als Thorbecke kregen ten hoogste drie stemmen. Donker zelf kreeg er maar één en ‘geheel onbekende personen werden boven hem gesteld’.⁵⁶ Het daaropvolgende jaar, 1843, zong Donkers naam weer rond, maar hij legde het af tegen de onbekende – maar later wel liberaal gebleken – Anemaet en De Monchy.⁵⁷

Op 4 juli 1844 – nadat Van Hall succes had geoogst met zijn monsterwet – kozen de 81 leden van de Provinciale Staten van Zuid-Holland weer twee leden voor de Tweede Kamer. Voor de eerste zetel herkoos een absolute meerderheid de zittende kandidaat Schooneveld in de eerste ronde. Donker eindigde hier als tweede met zes stemmen. Spannender was het bij de strijd om de tweede zetel. De zittende, regeringsgetrouwe Abram van Rijckevorsel werd in twee ronden gekozen, uiteindelijk met een meerderheid van slechts twee stemmen. Donker eindigde tweemaal als tweede, eerst met vijftien stemmen, vervolgens met 25 stemmen.⁵⁸ Het *Algemeen Handelsblad* zag hierin het bewijs dat Provinciale Staten niet meer zo regeringsgezind waren als ze altijd geacht waren te zijn geweest.⁵⁹ Van Rijckevorsel was teleurgesteld over het krappe mandaat en weigerde de benoeming te aanvaarden. Provinciale Staten stemden opnieuw en kozen nu Mari Hoffman met een meerderheid van slechts één stem. Donker kwam net tekort en eindigde weer als tweede. Zelfs het *Handelsblad* was teleurgesteld. De krant meende dat Donker ‘te gelijk met de Kempnaer, Luzac, Thorbecke, van Goltstein, van Rechteren, en anderen voorzeker op zijne plaats ware geweest, bij zoo vele gewichtige beraadslagingen, die in de volgende zitting te wachten zijn’.⁶⁰ De *Arnhemsche Courant* en de *Vlissingsche Courant* waren ontgoocheld.⁶¹ Thorbecke, die inmiddels net als Donker voor directe verkiezingen pleitte, noemde de keuze voor De Kempnaer en Storm en het grote aantal stemmen dat Donker had gekregen ‘gelukkige voortekenen’.⁶²

Rond de verkiezingen van 1845 was het in de kranten opvallend stil rond de persoon van Donker. Dit zal ongetwijfeld te maken hebben met het mislukken van het Negenmannenvoorstel, het verstommen van de grondwetsdiscussie en misschien ook wel het gegeven dat hij het verbruid had bij het hof. De koning oefende via de provinciale gouverneurs invloed uit op de stemming. In 1845, na het mislukken van het Negenmannenvoorstel, wilde hij behoudende kandidaten laten kiezen.⁶³ Een jaar later was de situatie niet veel beter. Thorbecke kreeg weliswaar in verschillende ronden tot maximaal dertig stemmen, maar werd niet gekozen. Donker kwam eraf met slechts één schamele stem.⁶⁴ In 1847 speculeerden kranten weer dat Thorbecke en Donker gekozen zouden worden, maar zonder resultaat.⁶⁵

Het Negenmannenvoorstel en Donkers relatie met de koning

1844 leek het momentum te zijn voor de liberalen, toen de Tweede Kamerverkiezingen goed uitpakten en diverse liberale afgevaardigden de Kamer betraden. Onder leiding van Thorbecke ijverden ze voor een herziening van de grondwet. Allereerst vroegen zij in een reactie op de troonrede Willem II het initiatief te nemen tot een dergelijke herziening, maar toen bleek dat hij hiertoe niet bereid was, kwamen zij zelf met een voorstel. Op 10 december diende Thorbecke met acht medestanders een grondwetsontwerp in, dat voorzag in de invoering van de ministeriële verantwoordelijkheid, rechtstreekse verkiezing van de leden van de Tweede Kamer, een andere samenstelling van de Eerste Kamer en hervormingen van het koloniale bestuur en de financiële huishouding. Dit Negenmannenvoorstel zorgde direct voor veel discussie tussen voor- en tegenstanders.

Twee dagen na de aankondiging van het Negenmannenvoorstel publiceerde Donker zijn eerste brief *Aan alle vrienden van orde en vrijheid*. Hij ondersteunde de Negenmannen, niet omdat hij ideologisch precies met ze op één lijn zat, maar omdat hij pragmatisch genoeg was te zien dat er nu iets moest veranderen. Elke beweging naar meer volksinvloed juichte hij toe. Donker toonde zich tevreden dat nu eens 'uit den boezem der Tweede Kamer' voorstellen voor grondwetsherziening werden gedaan. Hij signaleerde een steeds grotere tweedeling tussen hen die de macht bezaten en haar te eigen voordele gebruikten, en het overgrote deel van de natie dat wel werkte en belasting betaalde, maar geen enkele inspraak had. Om zijn pleidooi kracht bij te zetten gebruikte Donker grote woorden. Hij meende dat 'bedriegelijke instellingen' leidden tot 'valsheid, bedrog en leugen' en betichtte bestuurders en ambtenaren van nepotisme en willekeur. Alleen directe verkiezingen konden de verbroken band tussen het volk en regering weer herstellen. Donker verklaarde dat hij zijn steun voor het voorstel aan de Negenmannen had overgebracht. Hij riep medestanders op om hetzelfde te doen.⁶⁶ De *Vlissingsche Courant* nam de brief van Donker integraal over. Daarbij voegde de redactie enkele voorgedrukte steunbetuigingen, die zij haar abonnees verzocht naar de opstellers te sturen.⁶⁷ Thorbecke was verbaasd dat hij geen steunbetuiging van Donker had ontvangen en zijn oproep uit de krant moest vernemen. Hij twijfelde of het toesturen van adhesiebetuigingen naar de Negenmannen productief zou zijn. Het was in zijn ogen beter om bijval direct aan de Tweede Kamer kenbaar te maken.⁶⁸ Intussen had Henri Box, redacteur van het regeringsgezinde *Journal de la Haye*, zich in de discussie gemengd. Donker typeerde hij als 'het onstaatkundigste hoofd dat Nederland immer voortbracht'. Donker kon op weinig publieke bijval rekenen, gegeven 'de noodwendige afkeer der natie, tegen elk staatkundig ontwerp'.⁶⁹

Ook Donkers compagnon Blussé liet van zich horen met een brochure

onder de veelzeggende titel *Nu of nooit*. Hij sloot met zijn pamflet aan bij datgene dat Donker al jaren betoogde. Om aan de koning en de Kamerleden duidelijk te maken dat de natie achter het voorstel stond, riep hij iedereen op om een petitie naar de Tweede Kamer te sturen. Hij voegde een voorbeeld hiervan bij zijn pamflet.⁷⁰ De *Arnhemsche Courant* steunde deze oproep voor een petitionnement, dat vooral in Groningen, Gelderland en Zuid-Holland navolging kreeg. De regering maakte zich hierover ernstige zorgen. Ze zat vooral in haar maag met de mogelijke steun die ambtenaren aan het voorstel gaven. Op 15 december was er een kabinetsberaad waarin Donkers pamflet besproken werd. Minister De Jonge van Justitie meende hierin weliswaar de opruiende taal van 1789 en 1795 te bespeuren, maar concludeerde dat Donker niets strafbaars had gedaan. De andere ministers sloten zich hierbij aan. De ministers List en Rijk – van Oorlog en Marine en overtuigd regeringsgezind – meenden wel dat de regering een duidelijk signaal moest afgeven: dit zou in ieder geval ambtenaren weerhouden de petitie te tekenen. Zou ze dat niet doen, dan waren ‘er duizenden gewonnen door de bombast van D[onker] C[urtius] en cons[orten]’. Andere ministers vreesden dat een openlijke verklaring te veel eer voor Donker betekende. De beslissing hem niet te vervolgen had dus net zozeer met de juridische haalbaarheid van de zaak te maken als met praktische overwegingen om Donker niet te veel aandacht te schenken.⁷¹

De Amsterdammer Jan Pieter Heije constateerde dat zijn stadsgenoten over het algemeen onverschillig over het Negenmannenvoorstel waren. De brief van Donker had daar een negatieve invloed op: ‘voor de conservatieven is zij een wapen, voor de vreesachtigen een schild, voor de onverschilligen een mantel’.⁷² De Bosch Kemper vond dat Donkers brief vol ‘opgewonden taal’ stond en dit werkte contraproductief: ‘niets kon voor de richting van behoud gewenschter zijn, dan zulk eene felheid’.⁷³ Volgens hem ‘drong hij in de *Opene brieven* en *manifesten* de hervormingen aan op eene zoo onstuijmige wijze, dat de voorstellers zelve er angstig over werden’.⁷⁴

Donker zelf leek ondertussen wat geschrokken van de heftige reacties op zijn brief. De openlijke steun aan de Negenmannen leek bij het hof niet in goede aarde te zijn gevallen. De *Groninger Courant* wist op 31 januari 1845 te melden: ‘Bij gelegenheid van het laatst aan het Hof gegeven galabal heeft men opgemerkt, dat noch de heer *van Dam van Isselt*, noch de heer mr. *Dirk Donker Curtius* tegenwoordig zijn geweest, en meent ook met zekerheid te weten, dat die heeren ook geene uitnoodiging ontvangen hadden’.⁷⁵ Een week later schreef Donker de koning. Hij had de tekenen doorgekregen dat hij bij de vorst in ongenade was gevallen, nadat hij eerder door hem juist allervriendelijkst bejegend was. In zijn brief legde Donker uit zich over het algemeen niet te veel gelegen te laten liggen aan de mening van anderen, maar juist wel aan die van de koning. Men legde zijn pleidooien abusievelijk uit als aanvallen op de kroon. Zijn open brief was gericht tegen de impopu-

laire regering, die naar Donkers mening uit intriganten bestond. De discussies gingen over de grondwet. De positie van de koning stond bij zowel voor- als tegenstanders niet ter discussie. Donker hintte er bij de koning weer op dat vooral mannen die belangen hadden het systeem ondersteunden en dat die belangen noch overeenkwamen met die van de natie, noch met die van de koning. Ten slotte verzekerde Donker hem dat hij altijd een loyale onderdaan was geweest, die met zijn voorstellen slechts de koning en de natie wilde behoeden voor onheil en niets anders.⁷⁶

Enkele dagen later reageerde Anthon van Rappard, de directeur van het Kabinet des Konings, kort en zakelijk door te stellen dat de koning Donkers zienswijze niet deelde, maar wel verheugd was dat hij niets tegen hem of het Koninklijk Huis had.⁷⁷ Er is gesuggereerd dat de koning onder invloed stond van zijn vertrouwelingen en daarom niet verder kon en wilde gaan dan deze beknopte reactie.⁷⁸ Het overheersende beeld is dat Willem II Donker zag als radicaal en revolutionair die het koningshuis omver wilde werpen.⁷⁹ Dit lijkt wat te simpel voorgesteld. Net iets meer dan een jaar daarvoor was Donker in ieder geval nog in de gratie van de koning. Ter gelegenheid van het huwelijk van Sophie, de enige dochter van Willem II, met Karel Alexander, de latere groothertog van Saksen-Weimar-Eisenach, deelde de koning op 8 oktober 1842 vele onderscheidingen uit. Hij decoreerde Donker als Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw.⁸⁰ Opvallend genoeg hadden andere gedecoreerden een belangrijke maatschappelijke positie, terwijl Donker ‘slechts’ advocaat in Den Haag was. In 1841 had de koning hem nog aan het hof uitgenodigd. Hier deelde Donker hem in persoon mee dat hij *De Tolk der Vrijheid* weer op het goede pad had gebracht en adviseerde hij hem over het conflictenbesluit. Toch leek Donkers openlijke steun aan de Negenmannen de relatie voorlopig ernstig bekoeld te hebben.

Daarbij speelde nog een civiele rechtszaak waarin de koning partij was. In 1845 stonden Donker en Blussé ene Georgus van Berkum bij, een aanneemer die voor de bouw van een waterstaatkerk in Apeldoorn nog ongeveer de helft van de aanneemsom van Willem I te goed had. Willem I zelf was inmiddels overleden, dus probeerde hij de vordering te verhalen op de erfgenamen, in het bijzonder koning Willem II. De erfgenamen beschouwden zich niet-ontvankelijk, omdat de hoofdingenieur van de waterstaat eveneens partij was bij het opstellen van het contract. Zij meenden dat het rijk moest betalen. Op 9 mei 1845 oordeelde de Hoge Raad echter dat de rijksambtenaren namens de koning hadden getekend en dat daarmee de niet-ontvankelijkheid was verworpen.⁸¹ Of deze zaak Donkers relatie met de koning negatief heeft beïnvloed valt moeilijk te zeggen; een positief effect zal ze in ieder geval ook niet gehad hebben.

Hoewel hij als publicist van liberale en kritische pamfletten niet bang was om kritiek te geven en te ontvangen, schrok Donker van de heftige reacties. In een tweede brief, gedateerd op 10 februari, beet hij van zich af:

‘Leugen en laster zijn tegen ons opgestaan en hebben ons de ongerijmdste en onedelste bedoelingen toegedicht.’ Hij ontkende dat hij een volksregering wilde, de macht van de koning wilde versplinteren of ‘den luister der Kroon’ wilde aantasten. Het probleem was dat de inperking van de koninklijke macht niet gebeurde door mannen die uit het volk verkozen waren, maar door mannen die ‘besolliciteerd’ werden. Deze mannen vormden ‘een onderling geworven leger’ dat geen rekening hield met de belangen van de natie. De kritiek op de Negenmannen die juist ‘onbaatzuchtig’ handelden en op hem die het voorstel aanpreeste, verbaasde Donker. Blijkbaar geschrokken van de aantijgingen dat hij antimonarchistisch zou zijn, herhaalde hij zijn oproep voor directe verkiezingen, maar nu met het argument dat dit de koning de mogelijkheid gaf om een beroep op de natie te doen. Donker ontkende ten stelligste dat hij ‘het armste en onverlichtste deel des volks zoude willen opwinden’. Door gebruik te maken van de vrijheid van drukpers kon ‘de man van eer en karakter’ – Donker zelf in dit geval – zaken die hij ‘nuttig, deugdzaam en regtvaardig’ achtte in de openbaarheid brengen. Hij sloot zijn brief af met de constatering dat het niet alleen zijn ‘zwakke stem’ was die om veranderingen vroeg, maar die van ‘honderden, die zijn voorgegaan’. Hij spoorde zijn lezers aan om dit voorbeeld te volgen: ‘De bres in de vesting van het behoud is gemaakt, allen kunnen er veilig indringen.’⁸² De *Vlissingsche Courant* nam de brief wederom integraal op de voorpagina over.⁸³ Volgens De Bosch Kemper had Donkers pleidooi slechts een beperkt effect en hechtten weinigen er geloof aan, ondanks de ‘zeer hartstochtelijke taal’ waarin het geschreven was.⁸⁴

De toon van Donkers tweede brief was qua kritiek op het staatsbestel gematigder en veel meer gericht op zijn criticasters. Hem was er veel aan gelegen om te laten zien dat hij helemaal niet antimonarchistisch was, maar juist de koning een centrale plaats in het systeem toedichtte. Box liet zich wederom niet onbetuigd. Naar aanleiding van zijn oproepen vergeleek hij Donker met Louis de Potter, de Belgische journalist die de wegbereider voor de Belgische revolutie was. Box vond Donker een agitator en kende ‘niemand, minder dan hij begaafd, met het geen in een staatsman vereischt wordt’.⁸⁵

Alle discussie over het Negenmannenvoorstel ten spijt – zelfs het *Handelsblad* bleek uiteindelijk voorstander van de grondwetsherziening – was het niet succesvol. Vurige redes van Thorbecke en andere Negenmannen konden de meer behoudende Kamerleden niet overtuigen: op 31 mei stemden 21 leden voor verdere behandeling van het herzieningsvoorstel, 34 tegen.⁸⁶ Box meende dat het lot van het voorstel door Donkers adhesiebetuiging als ‘het onheilspellendste voorteken’ vanaf het begin al was beslist.⁸⁷ De discussies rondom de grondwetsherziening waren voorlopig in de parlementaire ijskast gezet, niet in de laatste plaats omdat bij tussentijdse verkiezingen een deel van de Negenmannen, onder wie Thorbecke, niet meer terugkeerde.

In radicale kringen

Donkers tweede brief genereerde minder publieke aandacht dan de eerste brief. Toch verscheen onder het pseudoniem *Patricius* een brochure met kritiek. Achter dit pseudoniem zat een man die vele uitersten in zich verenigde: jonkheer Adrien Jean Eliza Engelbert van Bevervoorde tot Olde-meule was een telg uit een adellijk geslacht dat verschillende militairen had opgeleverd, maar liet zich vanwege zijn afkeer van titels als Adriaan van Bevervoorde aanspreken. Op jonge leeftijd trad hij in dienst bij het regeringsgetrouwe blad *De Avondbode*. Nadat hij het in 1841 met een meisje uit de lagere klassen had aangelegd, vluchtte hij naar Londen, waar hij met haar trouwde. Daar haalden pogingen om een krant op te zetten niets uit en berooid keerde hij via Frankrijk naar België terug. Door bemiddeling van Tweede Kamerlid Schooneveld kreeg Van Bevervoorde een betrekking als particulier secretaris van Jan Jacob Rochussen, oud-minister van Financiën en vanaf juni 1843 Nederlands gezant in Brussel. Rochussen zorgde ervoor dat hij amper een jaar later, in mei 1844, eerste redacteur van het regeringsgetrouwe blad *Journal de la Haye* werd. Henri Box was hier hoofdredacteur. Box liet Van Bevervoorde in het begin vrij, maar de spanningen tussen beide heren liepen op toen de eerste de teugels wilde aanhalen. In maart 1845 ontsloeg hij Van Bevervoorde.⁸⁸

In de oplopende spanningen zal zeker hebben meegespeeld dat Van Bevervoorde zich steeds nadrukkelijker uitliet over staats hervormingen, hoewel hij zijn kritiek aan Donker onder pseudoniem publiceerde. Hij verklaarde weliswaar een medestander van diens pleidooi voor meer volksinvloed te zijn, maar vond dat hij overdreef in de rampspoed die Nederland zonder directe verkiezingen zou treffen. Hij wilde van Donker weten waarom hij ‘als het ware eene soort van voorgidj’ uitoefende over zowel burgers als koning. In zijn verbetering wilde hij iedereen onder ‘eene zekere curatele’ stellen: ‘mogelijk bekoort U de rol van Ierlands *agitator* en vervoert U de begeerte om den “hollandschen O’Connell” te zijn’. Het uitbreiden van de macht van de koning begreep Van Bevervoorde niet. Willem II had niet ingestemd met het Negenmannenvoorstel en Donkers plannen en vroeg daarmee niet om meer bevoegdheden. Van Bevervoorde vermoedde dat Donker dit had opgenomen om zijn idee in de ogen van de koning acceptabel te maken. Dit had geen effect: hoe harder Donker zou proberen om zijn voorstel door te drukken, hoe heviger ook de tegenstand van de zijde van de koning was. Ten slotte vroeg hij zich af hoe het invoeren van directe verkiezingen en een ontbindbare Tweede Kamer ervoor zouden zorgen dat Nederland zijn oude roem en rang zou hernemen, zoals Donker had gesteld.⁸⁹

Amper een jaar later kwam Van Bevervoorde echter terug op zijn kritiek. Hij bekende onder invloed van Box te hebben gestaan. Het speelt hem zo

gesproken te hebben van ‘een’ man dien hij thans, nu hij hem beter had leeren waardeeren, zoo volmondig vereerde als een der wakkerste en goeddelijkste hoofden van de liberale partij’.⁹⁰

Na kort als een soort freelancer teruggekeerd te zijn, zette Box Van Bevervoorde in augustus 1845 definitief bij het *Journal de la Haye* aan de kant. Intussen had hij in juni zelf een blad opgericht. *Asmodée* was een Franstalig satirisch maandblad (later weekblad) naar analogie van dergelijke tijdschriften die al enkele jaren in Parijs verschenen. De eerste stekeligheden van de krant waren gericht tegen het *Journal de la Haye* in het algemeen en Box in het bijzonder. Dit liet Box niet over zijn kant gaan en hij spande een proces wegens laster aan. Even daarvoor had Van Bevervoorde een pamflet uitgegeven over zijn gedwongen vertrek bij het *Journal*. Box beklaagde zich over het verwijt dat hij bij Rochussen zou hebben kwaadgesproken over Van Bevervoorde en dat laatstgenoemde in zijn tijd als medewerker van het *Journal* feiten zou hebben verdraaid.⁹¹

In december 1845 diende Box een aanklacht in wegens laster. De arrondissementsrechtbank in Den Haag behandelde deze drie maanden later. Donkers compagnon Blussé verdedigde Van Bevervoorde. Het was duidelijk dat zijn cliënt vrijzinniger denkbelden had dan het *Journal de la Haye*. Blussé betoogde dat Van Bevervoorde had gehandeld om zijn eigen belangen te verdedigen, niet om Box te lasteren. Daar dacht de rechtbank anders over. Deze veroordeelde Van Bevervoorde op 19 februari 1846 wegens laster tot een celstraf van twee maanden, een boete van 25 gulden, vijf jaar ontzetting uit de burgerrechten en de kosten voor het aanplakken van het vonnis. Ondertussen zette Box Blussé onder druk met beledigingen en bedreigingen. Blussé liet zich daardoor niet van de wijs brengen: in hoger beroep – ingesteld door zowel het Openbaar Ministerie als Van Bevervoorde zelf – stond hij zijn cliënt weer bij. Het hof bevestigde het vonnis in mei en de Hoge Raad verwierp het cassatieverzoek in oktober.⁹² Intussen was Van Bevervoorde tot bittere armoede vervallen.

Van Bevervoorde bleef Box in artikelen bestoken, waarop de laatste in september 1846 weer een aanklacht tegen zijn oud-werknemer indiende. Tegelijkertijd was Van Bevervoorde eind oktober de cel ingegaan om zijn gevangenisstraf van twee maanden uit te zitten. De nieuwe zaak kwam voor op 21 december 1846, drie dagen na zijn vrijlating. Deze liep gunstiger af: de rechter veroordeelde hem ditmaal niet vanwege laster tot een gevangenisstraf, maar achtte slechts hoon bewezen, zodat hij ervan afkwam met een geldboete van 50 gulden. Donker was op de achtergrond nauw bij beide processen betrokken. Hij was niet alleen compagnon van Blussé, maar hij ondersteunde Van Bevervoorde ook financieel. Op 25 november 1846 – Van Bevervoorde zat op dat moment gevangen – was hij de eerste die hem een financiële bijdrage gaf omdat hij de opgelegde boetes niet zelf kon voldoen. Hij adviseerde iedereen die net als hij vond dat Van Bevervoorde onterecht

was veroordeeld om hetzelfde te doen.⁹³ Van Bevervoorde liet zich ondertussen steeds meer als medestander van Donker gelden: ‘Want, bewimpelen wij het niet, Mr Dirk, de tegenstanders der herziening zijn talrijk, en dit hebben zij voor, dat *zij* zich op het bestaande steunen, daar *wij* slechts op het onzekere drijven.’⁹⁴

Donker was ondertussen weer in contact gekomen met Meeter. Nog voor de uitspraak van de Hoge Raad in 1841, waarin de vier jaar celstraf bevestigd werd, was deze via België naar Frankrijk gevlucht. Na een aantal omzwervingen en gratieverlening door Willem II keerde hij naar Den Haag terug. Toen hij in oktober 1844 een bereidwillige drukker gevonden had, startte hij antiregeringskrant *De Ooijevaar*. Toen Meeter de drukpers had geregeld, trof hij, naar eigen zeggen, ‘regelingen om mijn verslaggevers te hebben in de paleizen van de koning, de prins van Oranje en prins Frederik en onder de *entourage* van prinses Marianne. Zonder veel moeite vond ik enkele bedienden van deze mensen bereid alles van belang aan mij te rapporteren.’ De krant, die hierdoor net zozeer het karakter van een roddelblad als een oppositiekrant kreeg, vond snel haar weg naar de Haagse koffiehuisen. Aanvankelijk gaf Meeter *De Ooijevaar* alleen uit, maar toen het blad enige bekendheid kreeg, waren er volgens hem verschillende mannen van naam die hem benaderden en bijdragen voor de krant stuurden. Hij liet ze in zijn memoires grotendeels anoniem, behalve de ‘politieke renegaat’ Donker.⁹⁵ Vervolgingen dreigden wederom en hoewel hij al snel door de rechtbank in Den Haag werd veroordeeld voor smaad, sprak het hof hem vrij.

Op 19 maart 1845 meldde zich bij Meeter ‘een uitgeteerde man [...] die er uitzag als een geest’. Het bleek Petrus Janssen, die verklaarde belangrijke geheimen over de koning te weten. De laatste had zich van hem afgekeerd, waardoor hij er zo berooid aan toe was. Het begon, zo vertelde Janssen aan Meeter, toen hij de koning plannen had toegezonden om het dreigende staatsbankroet af te wenden. Niet veel later ontmoette hij hem toevallig op het Nachtegaalspad vlak bij de koninklijke tuinen. De koning leek geïnteresseerd en ontbood hem de volgende ochtend op paleis Kneuterdijk. Wat volgde was een merkwaardige ontmoeting. Het leek erop dat de koning een bijzondere genegenheid voor Janssen koesterde:

‘Het leek alsof ik de hand van een wellustige minnares vasthield: “Luis-ter, Janssen,” zei de koning, “ik ben ervan overtuigd dat je een schrandere en goed mens bent en ik mag je erg graag”; en me naar zich toe trekkend, gaf hij mij een kus en fluisterde: “Geloof me, Janssen, ik kan een staatsman van je maken en een groot man ook; en, kijk hier Janssen, ik zal je een orde op je borst spelden” (hij drukte me nu aan zijn hart en kustte me inniger dan daarvoor) “en, als je dat wilt” (en hierbij maakte hij, zwaar hijgend, de orde los die hij op zijn eigen borst droeg) “kun je deze krijgen; maar kom dan, beste Janssen – doe wat ik wil”’.⁹⁶

Janssen verzette zich tegen de avances van de koning. Hij wendde zich na dien verschillende malen tot hem om opheldering te krijgen over het voorval, maar kreeg van de zijde van het paleis geen reactie. Ten slotte stelde hij Willem II een ultimatum: deze moest vijftienduizend gulden betalen, of anders dreigde Janssen het voorval openbaar te maken. Alleen Meeter kon hem nog van de ondergang redden: Donker zou bij zijn bezoek niet bereid zijn geweest hem te helpen, terwijl hij wel inzage in de correspondentie had gehad. Meeter hoorde zijn verhaal aan en besloot het ultimatum aan de koning te steunen door aan te bieden dat hij het verhaal namens Janssen openbaar zou maken, wanneer de koning niet met het gevraagde bedrag over de brug kwam. Willem betaalde vervolgens. Binnen een halfjaar had Janssen de vijftienduizend gulden in Duitsland verbrast. Niet veel later keerde hij in Den Haag terug, waar hij allerlei roddel en achterklap over de koning verspreidde, wederom met de intentie hem te chanteren. Janssen nam de Haagse politiecommissaris Waldeck in vertrouwen, maar die laatste zorgde ervoor dat hij achter de tralies van een Rotterdamse gevangenis verbleef.⁹⁷

Ondertussen waren halverwege september 1845 in enkele steden in het westen van Nederland voedselrellen uitgebroken, vooral in Den Haag, waar samenscholingen en opstootjes ontstonden. De menigte plunderde de lokale middenstand. Aanvankelijk grepen de autoriteiten behoedzaam in, maar op 22 september, toen in de Wagenstraat de rellen uit de hand dreigden te lopen, sloeg de cavalerie de mensenmenigte uiteen. De autoriteiten wisten direct wie de vermeende ophitsers waren: Meeter en Van Bevervoorde.⁹⁸ Meeter was in het jaar ervoor begonnen met de uitgifte van *De Haagsche Miniatuur-Bode*, een krant gedrukt op klein formaat om het dagbladzegel te ontlopen. In dezelfde periode ontstonden meer van deze zogenaamde lilliputters, maar de *Miniatuur-Bode* werd al snel de beruchtste. Op 26 september 1845 verscheen de laatste.⁹⁹ Die dag viel de politie – in de veronderstelling dat hij achter de voedselrellen zat – Meeters huis binnen. Al een maand eerder meldde Anthon van Rappard, de directeur van het Kabinet des Konings, dat het de koning ter ore was gekomen dat Meeter ‘eene soort van aanhang heeft gevormd, met welken hij vergaderingen houdt, en die hem op openbare plaatsen ondersteunt en in bescherming neemt’.¹⁰⁰ Toen de agenten in zijn huis waren, werd net een brief van Donker bezorgd. Meeter probeerde deze brief uit alle macht te vernietigen.¹⁰¹ Daarna zou Donker weer volop in de belangstelling van de Haagse politiedirecteur Ampt staan, net als twintig jaar daarvoor.¹⁰²

Een dag na de inval rapporteerde hij aan Willem II: ‘Er zijn door de Justitie bij Meeter brieven van Dirk Donker Curtius gevonden! Mijne agenten verklaren dat Meeter en Donker het eens zijn, met elkander uit zijn gaan rijden & brassen; en te zamen in goede verstandhouding waren. Die man is om hem te winnen Ridder geworden! Virtus nobilitat! Past dat motto op

alle borsten?’¹⁰³ Dat de koning de positie van Donker nauwlettend volgde, bevestigde Van Rappard, die een dag later noteerde: ‘Heeft het, dus zeide zM, voor den heer Donker Curtius, nu hij eenmaal wordt genoemd veel waarde in, dat zijn naam worde gepriveerd van elken blaam, indien hij onschuldig is, voor den staat is er, in het tegenover gesteld geval, ten hoogste aan gelegen dat men niet de waarheid bekend worde.’¹⁰⁴ De laatste zinsnede is curieus. Waarom meende de koning dat het staatsbelang in het geding was als Donkers liaisons met het canaille bekend zouden worden? Wist Donker zaken die niet verder bekend mochten worden? Ondertussen zaten Ampt en zijn geheim agenten niet stil. Twee dagen later schreef hij de koning:

‘De persoon in mijn verslag aan Uw. Mt. van den 27 Sepr. j.l. bekend [sic] gemaakt, van wien Meeter brieven ontving, is een paar maanden geleden opgemerkt met laatstgemelde in een rijtuig te zijn naar Scheveningen gereden, vanwaar zij laat in den Nacht beschonken zijn teruggekomen; volgens verhaal van een oppasser van Meeter aan mijnen agent Stoker, ex sergeant van de grenadiers, is dien Heer vermomd met Meeter in agterbuurten gezien; en zoude Meeter voortdurend omgang met den Heer gehad hebben. De Instructie zal bij de examinatie der als nog verzegelde papieren de waarheid doen kennen, in hoeverre het vermoeden gegrond is, dat dezen ambitieusen Vrijheids Zoon en Vijand van de Dijnastie van Oranje! Welke ons regeerd [sic], en voortdurend moet blijven regeren, zich zooverre heeft verlaagd om zich onder la lie du Peuple te vermengen! Dat is de weg om eenmaal Dictator! te worden; heerschen is de Zucht der zogenaamde Volks Vrienden! God! spare ons dierbaar Vaderland voor zulke despotique Heersers, en behoeve den koning! onzer keuze!’

In de kantlijn bij de zinsnede ‘Vijand van de Dijnastie’ merkte de politie-commissaris nog op: ‘De gehele familie dat weet ik!!!’¹⁰⁵ Weer drie dagen later toonde Ampt zich nog scherper. Hij nam aan dat Donkers vermeende antimonarchale sentimenten hun oorsprong hadden in de patriottische denkbeelden van vijftig jaar daarvoor en dat hij met Meeter een staatsgreep aan het voorbereiden was:

‘Het wordt al meer en meer palpabel, dat den Heer aan Uw. Mt. uit mijne precedente verslagen bekend, den instigateur tot seditie is; en in habituele connectie tot Meeter gestaan heeft [en] dat Meeter dikwils, rendez-vous in de woning van zijnen oppasser met den Heer in kwestie had, in schrifturen door hem wierden nagezien, hetwelk dan eens langer en dan eens korter van duur was. – Vrouw en Dochter van Stoker, hebben er den Heer, met kennis dikwils zien uit en ingaan, en in eenen

Kapot Jas gewikkeld, ook nam hij wanneer Meeter wat lang draalde, om met hem mede tegaan, wileens een glaasje brandewijn, in een kroegje op den hoek. In de Burger Koffijhuijzen, en onder het gemeen, wordt openlijk verklaard, dat den bedoelden Heer het hoofd der mui-terij is, [...] den Heer werkt onder “de groten & Meeter onder het ge-
meen”. Dit is ter kennis van Uwr. Majesteit!, die er de conclusie uit zal kunnen opmaken, welke onwaardigen met Hoogstdeszelfs Ridder Kruijs prijken [...] Een familie die in 1795, als fameuse Keezen, vervolgers van Willem de V! dood arm! Uit den Bosch naar 's Hage zijn overgekomen en later van het Huijs van Oranje zoo lucratief in de emi-nendste betrekkingen zijn verkozen geworden, – Veelen behoren tot dat soort, die den Koning!, gaarne zoude willen overheerschen, en met gene gunsten te winnen zijn.¹⁰⁶

Meeter werd niet veel later opgepakt omdat hij ‘hinderlijk’ was voor de autoriteiten. Pershistoricus Sautijn Kluit concludeerde dat hij op de hoogte was van veel ‘ongerechtigheid’ in hoge kringen.¹⁰⁷ Meeter en Donker wisten van Janssens onfortuinlijke geschiedenis met de koning. Het kan daarom goed zijn dat Willem II hierop doelde toen hij Van Rappard meedeelde dat ‘voor den staat’ er veel aangelegen was dat ‘niet de waarheid bekend worde’.

Met de arrestatie van Meeter was hij voor langere tijd van het journalistieke toneel verdwenen. Justitie hield hem meer dan een jaar in voorarrest en bejegende hem in die tijd ‘beestachtig’. Uiteindelijk kwam hij pas in oktober 1846 wegens onvoldoende bewijs op vrije voeten. Pers en publiek spraken schande van de zaak. Willem II wilde om de rust te bewaren zo snel mogelijk van hem af. Na omzwervingen belandde hij in september 1847 in Kleef, waar hij ruim een halfjaar later werd uitgezet, omdat hij zich schuldig maakte aan republikeinse uitlatingen.¹⁰⁸ Van Bevervoorde zou vanaf het moment dat Meeter in de gevangenis belandde de regering de meeste hoofdbrekens kosten.

Donker bleef zich inlaten met de radicale pers. Zo kwam hij in contact met Leonard van Vliet, die in de tweede helft van de jaren veertig een blad wilde uitgeven. Van Vliet was na problemen met de autoriteiten uit Indië in Amsterdam teruggekeerd, waar hij een campagne startte om zijn blazoën op te poetsen. Hij nam voor zijn zaak Boudewijn Donker Curtius, Dirks neef, in de arm. Deze verzocht minister Baud tevergeefs om een schadevergoeding en dreigde met een rechtszaak.¹⁰⁹ In oktober 1846 begon Van Vliet met de uitgifte van het radicale blad *De Volksbode*. Hij had diverse liberalen aangeschreven om zijn krant te ondersteunen en kopij te leveren, naast de Negenmannen ook Donker.¹¹⁰ *De Volksbode* verscheen onregelmatig en Boudewijn en Gerrit de Clercq, een van jonge juristen uit de groep rond Donker, namen in juli 1847 het initiatief om samen met Van Vliet het blad *De Atlas* te publiceren. Dit moest een concurrent voor het *Algemeen Handelsblad*

worden. De Clercq zou hoofdredacteur zijn, Van Vliet lag vanwege zijn Indische verleden te gevoelig bij de regering. Voor de uitgifte van het blad hadden de heren een vennootschap opgericht. Donker had voor tweeduizend gulden aandelen. Tot de uitgifte van het blad is het nooit gekomen: de statuten kregen geen koninklijke goedkeuring, waarschijnlijk had dit te maken met Van Vliets achtergrond.¹¹¹ Hij bleef echter in nauw contact staan met Donker.¹¹²

Van Bevervoorde zette, nadat hij in december 1846 was ontslagen uit de gevangenis, de uitgifte van zijn blad *Asmodée* voort. Omdat hij de hogere stand wilde aanspreken, gaf hij zijn blad uit in het Frans.¹¹³ Vanaf juli 1846 publiceerde hij daarnaast *De Burger*. Deze krant was geschreven in het Nederlands en gericht op een breder publiek. Beide bladen hadden tot 1847 een duidelijke liberale signatuur, overeenkomstig de denkbeelden van Donker. Daarna begonnen beide kranten een meer radicale koers te varen. Van Bevervoorde sloot zich aan bij democratische denkbeelden die in België en Frankrijk aanhang vonden. Deze stroming was meer gericht op de noden van de lagere klassen, waar het liberalisme in zijn pleidooien voor hervormingen vooral oog had voor de belangen van de burgerij.¹¹⁴ Politiecommissaris Ampt berichtte ondertussen dat Donker voor beide bladen politieke bijdragen schreef.¹¹⁵ De radicale toon van de kranten leidde onherroepelijk tot meer vervolgingen. In totaal werd Van Bevervoorde tussen zijn vrijlating in december 1846 en maart 1848 drie keer vervolgd voor uitlatingen in *Asmodée* en twee keer voor artikelen in *De Burger*. Deze zaken betroffen onder meer vermeende belediging van de koning en van ambtenaren in functie. Van bijna alle aanklachten werd hij uiteindelijk vrijgesproken: één zaak liep nog in maart 1848. Daarnaast werden nog vijf andere vervolgingen tegen *De Burger* ingesteld, maar hier was Van Bevervoorde zelf geen partij. Aanklachten die Van Bevervoorde ondertussen zelf tegen anderen indiende werden door het Openbaar Ministerie niet in behandeling genomen.¹¹⁶

Ook Van Bevervoorde had zich inmiddels ingelaten met de zaak-Janssen. Janssen had hem beloofd niet meer kwaad te spreken over de koning en zijn familie. Hierop werd hij in de nacht van 24 op 25 februari 1848 vrijgelaten uit zijn Rotterdamse cel. Van deze vrijlating was Adriaan Hendrik van Gorcum, een oud-redacteur van Meeters *De Ooijevaar* die nu het radicaal-democratische blad *De Volksbode* uitgaf, toevallig getuige geweest. Hij was van plan om hetgeen hij gezien en gehoord had in het nummer van 29 februari wereldkundig te maken. Van regeringszijde moest 'de gevaarlijke en hoogst compromitterende publiciteit dier geschiedenis' koste wat kost voorkomen worden. Van Andringa de Kempnaer vond Van Gorcum uiteindelijk bereid om voor een vergoeding van 1000 gulden van publicatie af te zien. Van Gorcum vertelde De Kempnaer ondertussen dat er vergevoorde plannen zouden bestaan om Van Bevervoordes *De Burger* en zijn eigen *De Volksbode* te laten opgaan in een nieuw blad, waar verschillende

notoire publicisten aan meewerkten. De Kempenaer moest dit evenzeer tegen elke prijs voorkomen: Van Gorcum werd in de avond van 9 maart 1848 op de boot naar Hamburg gezet met 240 gulden op zak en een maandelijks toelage van 100 gulden in het vooruitzicht.¹¹⁷

De Amstelsociëteit

Donker richtte zich ondertussen tevens op meer burgerlijke initiatieven die tot grondwetsherziening moesten leiden. De voorbeeldpetitie die Blussé bij zijn brochure *Nu of nooit* had gevoegd om de lezers aan te sporen de Negemannen te ondersteunen, vond in Amsterdam een weg langs winkels, boekhandels en koffiehuisen. Drijvende kracht hierachter was Gerrit de Clercq. Hij vormde een soort comité, waar Boudewijn Donker Curtius zich bij aansloot. Deze groep wist in totaal 364 steunbetuigingen te verzamelen. Deze actie, die vooralsnog niet het gewenste politieke effect had – het voorstel werd immers niet door de Tweede Kamer behandeld –, was wel de opmaat naar vastere vereniging. De Amstelsociëteit, zoals deze club vanaf januari 1846 ging heten, had tot doel om vooruitstrevende krachten te bundelen. De leden en introducés kwamen eens in de twee weken bij elkaar. Zij wilden bekijken of er bij de verkiezingen voor het Amsterdamse stedelijke kiescollege iets was te bewerkstelligen. Dit lukte, onder anderen Boudewijn werd als kiesman gekozen, naast ook de liberale advocaat en medeoprichter Samuel Lipman.¹¹⁸ Dirk Donker zal met buitengewone interesse naar deze ontwikkeling gekeken hebben. Na het mislukken van het voorstel tot grondwetsherziening sprak hij met jeugdvriend Jacob de Kempenaer over de te volgen strategie. Hij wilde een lijst opstellen met de namen van alle ondertekenaars van adhesiebetuigingen die bij de Tweede Kamer waren binnengekomen.¹¹⁹

De Amstelsociëteit verenigde liberalen, maar kende geen vastomlijnd politiek programma. Terwijl een deel van de leden zich aangetrokken voelde tot vrijzinnige economische denkbeelden, waren andere uit op staatkundige hervormingen. Vanaf 28 april 1846 liet de Amstelsociëteit buitenleden toe. Donker en Blussé meldden zich direct. Er ontstonden lokale afdelingen in verschillende steden, zoals in Den Haag, waar Donker en zijn compagnon toetraden. De hele juristengroep rond Donker was nu aangesloten.¹²⁰ Tot 1848 was er binnen de Amstelsociëteit geen duidelijke liberale stroming aan te wijzen die de overhand had. Desalniettemin was de vereniging vooral een Randstedelijke aangelegenheid, waarin Amsterdamse economische liberale denkbeelden een belangrijke plaats innamen.¹²¹

De vereniging was succesvol. In december 1847 had de Amstelsociëteit 145 leden, van wie er 94 buitenlid waren. Den Haag was veruit de grootste afdeling na Amsterdam, daarna volgden Leiden en Utrecht. Bij de verkie-

zingen voor het Amsterdamse kiescollege in 1847 moedigde de vereniging haar leden aan zich te kandideren. Dit bleek een succes: alle elf kandidaten werden gekozen. Ook in diverse andere steden slaagden buitenleden hierin. Daarmee was het voor de buitenwacht duidelijk dat de Amstelsociëteit een politieke vereniging was geworden. Wat precies de inhoud van die politiek was, bleef onduidelijk. Het was wel helder dat het een vereniging van burgerheren betrof, 'volkse' invloeden van Meeter en Van Bevervoorde werden buiten de deur gehouden. In oktober 1847 was er even sprake van dat Van Bevervoorde onder de vlag van de vereniging een blad *Le Courrier de l'Amstel* zou uitgeven. Gezien zijn banden met Donker en Blussé zouden de contacten via beide heren gelopen kunnen hebben. Dit bleef een gerucht en Van Bevervoordes associatie had hoogstwaarschijnlijk bij menig lid op veel weerstand gestuit. Tegelijkertijd wilde bestuurslid Bruno Tideman in december 1847 dat de Amstelsociëteit toch een geloofsbelijdenis zou afleggen. Dit bleek niet eenvoudig, aangezien de meningen hierover nogal uiteenliepen. Er werd een commissie ingesteld, waarin Hugo Beyerman, medeoprichter van de Amstelsociëteit, Dirk Donker Curtius, Van Dam van Isselt, Lipman en Tideman zitting hadden. Deze maakte geen haast: de gebeurtenissen van maart 1848 overvielen haar.¹²²

Balans van een leven als politieke buitenstaander

Donker had er nooit een geheim van gemaakt waar hij stond. Al aan het einde van de jaren dertig schreef hij: 'ik ben hetgeen men noemt een liberaal en neem die titel aan met al den blaam, welke men daaraan thans hecht'. Tegenstanders verweten hem 'naam te maken'. Donker ontkende dit hartgrondig: 'wat is een naam, die eenige oogenblikken over de tongen rolt of eenige jaren in de nagedachtenis bewaard blijft? Een voetstap in het zand, soms een meer of min lange streep in de aard, die door den tijd wordt uitgewischt.' Zijn bedoeling was om 'openlijke tegenspraak uit te lokken' zodat door 'wrijving de waarheid goed uitkomt'.¹²³ Daarnaast was hij wars van autoriteitsargumenten: 'ik voor mij ben gewoon mij door geene NAMEN te laten overreden'.¹²⁴

Donker nam in de liberale beweging van vóór 1848 een bijzondere positie in. Tot de Belgische afscheiding was de weinige oppositie in het parlement grotendeels gericht op het financiële beleid van Willem I. Alleen Donker en een handvol anderen die zich buiten het parlement lieten horen verbonden daar een constitutionele dimensie aan. Donker bekommerde zich ook om de beroerde situatie van de rijksfinanciën, maar zag dit als uitwas van niet-vertegenwoordigende politiek. Hij liet zich daarom in tegenstelling tot veel andere publicisten over meer dan één onderwerp uit. Anderen schreven over hervorming van het rechtssysteem, ministeriële verantwoorde-

lijkheid of het kiesstelsel, Donker pleitte in pamfletten en kranten hervormingen voor al deze onderwerpen. Zijn bijdrage aan het debat bestond niet uit het inbrengen van nieuwe ideeën, maar het agenderen van de pijnpunten in het politieke bestel en het pleitten voor zijns inziens noodzakelijke politieke hervormingen. Als politiek advocaat gaf hij het liberalisme een maatschappelijke dimensie. Hoewel Donker veel virulenter was dan de meeste van zijn tijdgenoten en zijn bijdragen door drift ingegeven leken te zijn, waren zijn exclamaties geen oprispingen, maar volhardde hij en bleef hij zijn politieke wensen herhalen.

Donker verkondigde zijn grondwetkritiek al voordat het constitutiona-
lisme in de late jaren dertig in zwang kwam. Hoewel Thorbecke inderdaad als eerste de grondwet systematisch analyseerde en op basis daarvan voorstellen deed, had Donker al eerder door eigen ondervinding bepaald wat er aan de constitutie schortte. Hij was daarmee zeker de meest radicale publicist en advocaat in de liberale beweging vóór 1848. Deze kwalificatie geldt evenwel alleen voor Noord-Nederland. Het zuiden kende een verder ontwikkeld liberaal discours, aangewakkerd door Franse émigrés, radicale journalisten en jonge advocaten, met wie Donker zich begrijpelijkerwijs meer verbonden voelde dan met zijn noordelijke collega's.

Donkers liberalisme had een beperkte invloed. Zijn kranten en brochures werden weliswaar gelezen en hoewel zijn publicaties meer dan eens tot een polemiek tussen journalisten van verschillende politieke richtingen leidde, werden kritische beschouwingen over het staatsbestel over het algemeen weinig gewaardeerd. Het gros van de publicaties tendeerde naar bevestiging en legitimatie van het gezag, niet in de laatste plaats omdat de auteurs hiervan hun positie en maatschappelijke status te danken hadden aan het systeem-Willem I.¹²⁵

Mede door zijn opstelling was Donker de eerste 55 jaar van zijn leven een politieke buitenstaander, een activist die het landsbestuur probeerde te hervormen, maar zich nooit daadwerkelijk in de politieke arena – als Kamerlid en volksvertegenwoordiger – kon mengen. Hij had hiertoe wel pogingen gedaan. Na 1840 had hij zich verschillende keren verkiesbaar gesteld voor de Tweede Kamer, maar steeds zonder resultaat. Zijn belangrijkste podia waren die van de politieke activist: de rechtszaal en de drukpers. Meest geruchtmakend waren de processen waarin hij opkwam voor de persvrijheid, maar ook andere individuele vrijheden, zoals godsdienstvrijheid, verdedigde hij met overgave. Daarnaast stelde hij in rechtszaken de organisatie van het staatsstelsel, in het bijzonder de rechterlijke macht, aan de kaak. De civielrechtelijke en correctionele zaken – onder de *Code pénal* de misdaden waarop tot vijf jaar gevangenisstraf stond – die Donker voor zijn cliënten behartigde, leenden zich bij uitstek voor zijn politieke doeleinden. Als geen ander wist hij zich van de drukpers te bedienen. Vanaf het einde van de jaren twintig was hij bij diverse kranten betrokken. Sommige,

zoals *De Standaard*, richtte hij zelf op, andere, zoals de *Arnhemse Courant* en de *Vlissingsche Courant*, waren in handen van geestverwanten, die Donker graag een platform boden. Maar ook in brochures, die hij vaak snel schreef, gaf hij zijn mening over allerhande zaken. Of het nu ging om de uitgave van zijn pleitredes in druk om zo een nog groter publiek te trekken voor zijn pleidooien in de rechtszaal, een nieuw vervoermiddel dat hij zag als de voorbode van de moderne tijd of een ontwerp voor een geheel nieuwe liberale grondwet, Donker wist de drukpers net zo goed zelf te gebruiken als te verdedigen. Een criticaster vatte Donkers vlugge pen bondig samen: ‘Zoo veel is zeker, dat Mr. Dirk Donker Curtius veel, zeer veel, en over allerlei onderwerpen, geschreven heeft. Dit is de ziekte der eeuw, vooral onder de advocaten.’¹²⁶

Donkers perszaken en zijn journalistieke activiteiten brachten hem in contact met de onderlaag van de maatschappij. Niettemin behield hij een zekere distantie. Hij ging weliswaar amicaal om met Meeter en Van Bevervoorde, toch lijkt het erop dat hij deze contacten vooral onderhield om andere hervormingsgezinden te mobiliseren. Dat beide radicale journalisten uitgesproken democratische denkbbeelden hadden, terwijl Donker meer op burgerlijke vrijheden was gericht, deed op dat moment minder ter zake. Hij voelde zich meer thuis bij zijn standgenoten in bijvoorbeeld de Amstelsociëteit. Het radicale imago kleefde niet dusdanig aan hem dat hij in hogere kringen niet meer gezien was, getuige zijn zaken voor de graven Van Reede en de baronnen Van Ittersum. Zelfs koning Willem II nodigde hem uit, totdat door Donkers petitieoproep naar aanleiding van het Negenmannenvoorstel de paleisdeuren dichtgingen. De bevestiging van zijn maatschappelijke status kwam toen hij in 1827 werd gekozen in het stedelijk kiescollege in Den Haag. Aan de andere kant zagen sommige regeringsgetrouwen hem wel degelijk als amokmaker. Een opponent sprak niet voor niets over ‘de trompet van Mr. Dirk Donker Curtius’.¹²⁷ Zijn scherpe randjes zorgden ervoor dat hij niet in de Kamerbanken plaats kon nemen. Donker wist dat zijn directe stijl niet bij iedereen in goede aarde viel. Zo berichtte hij al in 1841 aan de koning: ‘mijn geschrijf zondigt wel eens door te groote beknoptheid’.¹²⁸

Donker toonde zich na de afwijzing door de koning binnenskamers gesedillioneerd. Zijn politiek activisme had marginale resultaten opgeleverd. Weliswaar waren zijn pleidooien mede de reden van de afschaffing van de rechtsmacht van hoogheemraadschappen, maar zijn belangrijkste politieke en staatkundige wensen – ministeriële verantwoordelijkheid en directe verkiezingen – leken nog ver weg. Toch mengde Donker zich weer onder radicale publicisten en schreef hij weer voor de *Vlissingsche Courant*. Dit lijkt een teken dat hij nooit helemaal de hoop op het bereiken van liberale hervormingen had opgegeven. Tegelijkertijd had hij als gevolg van zijn contacten met deze journalisten toegang tot voor het hof en regering on-

welgevallige informatie. Door een unieke positie tussen boven- en onderwereld speelde Donker in de maartdagen van 1848 een cruciale rol. Een samenloop van omstandigheden zou ervoor zorgen dat hij zijn gekoesterde hervormingswens kon vervullen.

Dirk Donker Curtius, door Joseph Kayser, 1847